

SÕNAÜHENDITEST KAASAEGSES INGLISE KEELES

L. Kivimägi

Võõrkeelte kateeder

Üksikud sõnad seostuvad lauses mõtte ja konkreetsele keelele omaste grammatiliste seaduste järgi, moodustades sõnaühendeid. Sõnaühendi küsimus on seega küsimus sõnade seostumisest lauses.

Seepärast on loomulik, et keeleteaduslikus kirjanduses alates antiikajast kuni käesoleva ajani on ühel või teisel kujul käsitletud sõnaühendi küsimust. Sellele vaatamata on sõnaühend asjatundjate arvates üks vähem läbiuuritud süntaktilisi nähtusi. Sõnaühendi olemust on nii kodu- kui ka välismaa keeleteadlaste poolt mõistetud väga erinevalt ja vastukäivalt, mis on sõltunud uurijate isiklikest keeleteaduslikest, psühholoogilistest ja filosoofilistest vaadetest ning koolkonda kuuluvusest.¹ Ühtset marksistlikku metodoloogilist baasi omades on nõukogude keeleteadlased viimaste aastate jooksul teinud ära väga suure töö sõnaühendi mõiste, tema spetsiifiliste tunnuste, struktuuri, sõnaühendi tüüpide jne. alal. Kõige suuremal määral on sõnaühendi küsimus läbi uuritud vene keele alal,² vähemal määral teiste Nõukogude Liidu rahvaste keelte ja Lääne-Euroopa keelte alal. Teoreetilistelt seisukohtadelt on sõnaühendi küsimust vene keeles üksikasjalisemalt käsitletud akad. V V Vinogradov³ ja prof. V P Suhhotin. Üldise keeleteaduse ja eriti inglise keele seisukohalt on sõnaühendiga seotud küsimusi käsitletud prof.

¹ Lühikese ülevaate sõnaühendi mõiste erinevatest käsitlustest annab prof. V. N. Jartseva artikkel «Предложение и словосочетание» kogumikus «Вопросы грамматического строя», изд. АН СССР, Москва, 1955, lk. 436—439. Píketa ülevaate toob prof. V. P. Suhhotini artikkel «Проблема словосочетания в современном русском языке» kogumikus «Вопросы синтаксиса современного русского языка», Учпедгиз, Москва, 1950, lk. 127—149.

² NSVL TA Keeleteaduse Instituudi kollektiivi poolt väljaantud akadeemilise vene keele grammatika süntaksi esimeses osas on sõnaühendi käsitlusele pühendatud tervelt 230 lk. Vt. Грамматика русского языка, т. II. Синтаксис, ч. I, Изд. АН СССР, Москва, 1954, lk. 115—352.

³ В. В. Виноградов, Вопросы изучения словосочетаний. «Вопросы языкознания», 1954, № 3, lk. 3 j. e.

V. N. Jartseva⁴ ja eelmisest ühekülgsemalt prof. O. S. Ahmanova⁵ Saksa keele seisukohalt on sõnaühendi küsimusi ulatuslikumalt uurinud prof. V. G. Admoni.⁶

Kuigi mitmesuguse lühiinformatsiooni järgi otsustades teostatatakse paljudes nõukogude kõrgemates õppeasutustes pingsat tööd sõnaühendite uurimise alal Lääne-Euroopa keeltes, on artiklid, mis seni on ilmunud sõnaühendite kohta inglise keeles, väga üldist laadi ja baseeruvad väga piiratud faktilisel materjalil; eesti keeles aga puuduvad sõnaühendit käsitlevad kirjutised üldse. See pärast on autor endale käesolevas artiklis seadnud eesmärgiks konkreetse keelelise materjali alusel selgitada mõningaid sõnaühendite uurimisega seotud põhiküsimusi kaasaegses inglise keeles, millele loomulikult järgneks spetsiaalsemate küsimuste (näit. konkreetsete sõnaühendi liikide ja tüüpide) üksikasjalisem käsitus.

Õpetus sõnade seostamisest sõnaühenditeks (ja sealt edasi sõnaühendite ühendamiseks lauseteks) on meie arvates mitte üksnes teoreetilise, vaid ka praktilise väärtusega inglise keele kui võõrkeele õpetamisel ja õppimisel. See peaks aitama kõrvaldada osa vigu, mida eestlastest ja venelastest inglise keele õppijad keskkoolides ja kõrgemates õppeasutustes teevad sõnade üksteisega seostamisel, kandes inglise keelele üle emakeeles kehtivaid sõnade seostamise reegleid ja sõnaühendi tüüpe. Küsimuse praktiline kasu võõrkeele õpetusele selgub aga täiel määral alles pärast erinevate sõnaühendi tüüpide üksikasjalisemat käsitlust eri töödes ja saadud tulemuste juurutamist pedagoogilisse töösse.

Teema juurde asudes kerkib kõigepealt küsimus: mis on siis sõnaühend? Tuleb märkida, et selles küsimuses ei ole nõukogude keeleteadlased ühel arvamusel. Arvamused lähevad lahu sõnaühendi defineerimisel, sõnaühendi ja fraasi kui ka sõnaühendi ja lause piiritlemisel. Pöördume sõnaühendi mõiste selgitamiseks akadeemilise vene keele grammatika poole, milles sõnaühendi küsimusi on seni kõige ulatuslikumalt käsitletud. Akadeemilise vene keele grammatika autorid formuleerivad sõnaühendeid (словосочетания) kui mõtte ja grammatiliste suhete alusel ühendatud sõnade rühmi (группы слов) ehk sõnade ühendeid (сочетания слов), mis koosnevad vähemalt kahest täistähenduslikust sõnast (arvestamata abisõnu) ja väljendavad ühtset, kuigi liigen-

⁴ В. Н. Ярцева, Пути развития словосочетания. Вопросы грамматического строя, т. I, Изд. ЛГУ, Ленинград, 1952, lk. 35—36; sama autori artikkel «Предложение и словосочетание», Вопросы грамматического строя, Изд. АН СССР, Москва, 1955, lk. 439—443.

⁵ О. С. Ахманова, К вопросу о словосочетании в современном английском языке, Изд. АН СССР, ОЛЯ, Москва, 1950, т. IX, вып. 6, lk. 476. Lisaks samalt autorilt artikkel «О роли служебных слов в словосочетании» väljaandes «Доклады и сообщения Института Языкознания АН СССР», Москва, 1952, № 2, lk. 117 j. e.

⁶ В. Г. Адмони, Введение в синтаксис современного немецкого языка. Изд. лит-ы на ин-ых яз-ах, Москва 1955, lk. 249—364.

datud mõistet.⁷ Seega mitte igasugune sõnade ühend ei ole veel sõnaühend, terminid «sõnade ühend» ja «sõnaühend» ei ole sünonüümsed, vaid sisult erinevad. Sõnaühendit formuleeritakse ka kui kahe (või enama) täistähendusliku sõna ühendit, mis mõttelt ja süntaktiliselt seoselt moodustavad minimaalse tervikliku ühendi lauses. Seesugune arusaamine sõnaühendist leiab nõukogude keeleteaduses erinevate keelte uurijate hulgas üha rohkem pooldajaid ja ta võetakse aluseks sõnaühendi käsitlusele käesolevas töös.

Sõnaühendi mainitud definitsioon põhjeneb kahel kriteeriumil — semantilisel ja grammatilisel. Nende kriteeriumide koosarvestamisest järgneb, et sõnaühendiks võib pidada täistähenduslike sõnade minimaalset semantilist ja grammatilist terviklikku ühendit lauses. Sellega ühtib põhiliselt ka kaasaegse inglise keele grammatika teoreetilises kursuses antud sõnaühendi definitsioon, milles sõnaühendit formuleeritakse kui kahe või enama täistähendusliku sõna grammatiliselt vormistatud ja mõtestatud ühendit, mis ei moodusta lauset.⁸ See nõue ei keela abisõnade esinemist sõnaühendi koosseisus, kuid sõnaühendiks ei saa ilmselt pidada abisõna ja täistähendusliku sõna (abiverbi ja täistähendusliku verbi, prepositsiooni või artikli ja nimisõna) ühendit. See seisukoht on tähtis inglise keele puhul, mille süntaktilistes konstruktsioonides abisõnad etendavad väga suurt osa.

Seoses sõnaühendi mõiste määratlemisega kerkib küsimus: kas inglise ja ameerika teaduslikes grammatikais käibel olev termin «fraas» (phrase) on identne terminiga «sõnaühend» (word-combination)? Paljud välismaa keeleteadlased mõistavad fraasi all kahe või enama sõna ühendit (a group of words, a combination of words), mis ei sisalda alust ega öeldist (finiitset verbi)⁹ Seega mõistetakse fraasi all mittepredikatiivset ühendit ja selle poolest on ta sõnaühendiga sarnane. Fraasid võivad olla mitut liiki. Jätame kõrvale infinitiivsed, partitsipiaalsed ja gerundiaalsed fraasid, millel on omad iseärasused, ja piirdume minimaalset koosseisu omavate fraasidega. Selliste fraaside näidetena mainitakse tavaliselt prepositsioonist ja substantiivist koosnevaid ühendeid (koos artikliga või ilma artiklita), mida süntaktiliselt seisukohalt vaadeldakse kui adverbiaali (*He hunts in the*

⁷ Vrd. Грамматика русского языка, I к., (Moskva 1952), lk. 10 ja sama teose II к. I. osa (Moskva 1954), lk. 10 ja 12. Meie oleme ülal ühendanud detailides veidi erinevad definitsioonid.

⁸ Vt. В. Н. Жигадло, И. П. Иванова, Л. Л. Иофик, Современный английский язык. Теоретический курс грамматики, Москва, 1956, lk. 234 ja 235.

⁹ Vt. C. T. Onions, An Advanced English Syntax, 5th Ed., London 1929, lk. 10 (§ 8); F. J. Rahtz, Higher English, 16th Ed., London 1923, lk. 22 ja 92; G. O. Curme, A Grammar of the English Language, Vol. III, Syntax, Boston 1935, lk. 128.

*woods. That is good for nothing*¹⁰ jt.) või täiendit (*Towns by the sea. Men of honour*¹¹ jt.) O. Jespersen¹² mõistab fraasi all sõnade ühendit (a combination of words), mis koos moodustavad ühe mõtteühiku (a sense unit) Fraasi näidetena toob ta *puts off* tähenduses «postpones» (*he puts it off*) ja *will take*. Tema poolt toodud näited osutavad sellele, et erinevalt varem mainitud uurijatest leiab ta võimaliku olevat, et ka finiidne verb ja abiverb võivad esineda fraasi koosseisus.

Kõrvutades fraasi ja sõnaühendit varem defineeritud mõistes, selgub järgmist.

1. Sõnaliikide semantilise kriteeriumi seisukohalt koosneb fraas vähemalt ühest täistähenduslikust sõnast (näit. nimi-, ase- või tegusõnast ülaltoodud näidetes), mis on fraasi kui tervikliku ühendi kandvaks osaks ehk tsentriks, ja ühest (või rohkem) abisõnast (näit. prepositsioonist või abiverbist ülaltoodud näidetes). Seevastu koosneb sõnaühend vähemalt kahest täistähenduslikust sõnast, millest üks on sõnaühendi tsentriks (näit. verbist ja substantiivist või adjektiivist ja pronoomenist või kahest substantiivist ülaltoodud näidetes), kusjuures sõnaühendi koosseisu võib kuuluda veel abisõnu (näit. prepositsioon, artikkel või abiverb). Sel kombel saame sõnaühendid *hunts in the woods, good for nothing, towns by the sea, men of honour* vastandina fraasidele *in the woods, for nothing, by the sea, of honour*. (Sõnaühendi tsentri kohta vt. tagapool, lk. 145) Ühendid *puts off* ja *will take* aga ei sisalda kahte täistähenduslikku sõna ega kujuta endast sõnaühendeid, vaid ainult fraase.

2. Mõisteliselt kujutab endast fraas eraldi võetuna küll ühte mõtteühikut, kuid mitte terviklikku liigendatud mõistet; seevastu sõnaühend kujutab endast terviklikku liigendatud mõistet.

3. Grammatiliselt võib fraas esineda ühe lauseliikme funktsioonis, sõnaühend aga vähemalt kahe lauseliikme funktsioonis. Mainitud erinevuste tõttu ei ole fraas ja sõnaühend ilmselt identsed.

Siit selgub ka, miks katsed, mida mõned nõukogude anglistid on teinud, samastada fraasi sõnaühendiga meie poolt varem defineeritud mõistes ei ole leidnud nõukogude anglistide enamiku poolt tunnustust. Nimelt väitis prof. A. I. Smirnitcki¹³, et abiverbi ühend täistähendusliku põhiverbiga inglise keeles moo-

¹⁰ C. T. Onions, op. cit., lk. 13—14 (§ 11, 1). Sõrendus on grammatika autorilt.

¹¹ Ibid., lk. 12 (§ 10, 5).

¹² O. Jespersen, A Modern English Grammar on Historical Principles, Part II, Syntax, Vol. I, Heidelberg 1922, lk. 15.

¹³ А. И. Смирницкий, Аналитические формы. «Вопросы языкознания», 1956, № 2, lk. 43.

dustab sõnaühendi; prof. O. S. Ahmanova¹⁴ on väitnud oma kirjutistes, et inglise keeles mitte ainult abiverbi ühend täistähendusliku verbiga, vaid ka prepositsiooni ühend substantiiviga ja artikli ühend substantiiviga moodustavad sõnaühendi. Nendelt seisukohtadelt lähtuvalt on kirjutatud ka mõningaid dissertatsioone, milledes prepositsiooni ja substantiivi ühendit inglise, saksa ja prantsuse keeles on käsitletud kui sõnaühendit. Kuid abisõna ja täistähendusliku sõna ühendit (s. o. fraasi) sõnaühendiks pidades kistakse abiverb koos täistähendusliku verbiga, prepositsioon ja artikkel koos substantiiviga lahti neist sõnadest, millega nad lauses on vastastikku seotud, ja vaadeldakse neid omaette. Ülaltoodud vaatekoha ekslikkust on veenvalt tõestanud prof. V. N. Jartseva.¹⁵ Lisaks tuleb tähendada, et ka tulemused, milledele taoliste väidete kaitsjad oma uurimustes on jõudnud, on ühekülgised ning poolikud, sest nad ei arvesta keelelisi fakte nende mitmekülguses. Tõepoolest, kuidas mõista näiteks prepositsiooni ja substantiivi ühendeid *in silence*, *in spirals*, *with fright* ja *of honour*, kui ei tea, missuguse põhisõnaga (verbiga, adjektiiviga, substantiiviga) nad on seotud? Kuidas neis ühendes mõista prepositsiooni leksikaalset tähendust ja tema grammatilist funktsiooni? Kuid nii sellise ühendi kui ka prepositsiooni tähendus, tema poolt väljendatav grammatiline (s. o. abstraheeritud) suhe ja grammatiline funktsioon saavad kohe selgeks, kui prepositsioon on antud sõnaühendi koosseisus seoses kahe täistähendusliku sõnaga: *to walk in silence* 'vaikselts kõndima' *to rise in spirals* 'spiraalikujuuliselt tõusma' (viisisuhe), *pale with fright* 'hirmust kahvatu' (põhjusesuhe), *men of honour* 'ausad mehed, aumehed' (atributiivsuhe) Prepositsioon *by* eessõnalisel ühendis *by the window* võib väljendada ühte ja sama grammatilist suhet (ruumisuhet), kuid omada erinevat tähendust sõltuvalt selle verbi leksikaalsest tähendusest, millega selline ühend seostub; nõnda tähendab *to stand by the window* 'akna ääres seisma' *to pass by the window* 'aknast mööda minema' ja *to enter by the window* 'akna kaudu sisenema'¹⁶ Eessõna *by* väljendab erinevat suhet ja omab erinevat tähendust sõnaühendis *to stand by the morning train* 'hommikuse rongi juures seisma' (ruumisuhe) ja *to come by the morning train* 'hommikuse rongiga tulema' (viisisuhe). Seega prepositsiooni kui siduvat abisõna saab igakülgset vaadelda üksnes sõnaühendi koosseisus, mitte aga fraasi koosseisus.

¹⁴ Vt. viide 6 all märgitud artiklid.

¹⁵ В. Н. Ярцева, Предложение и словосочетание. Вопросы грамматического строя, lk. 440. Vt. siia juurde В. Г. Адмони, op. cit., lk. 89.

¹⁶ Vrd. *She went and stood by the open window* (Best American Short Stories of 1942). *She felt no thrill when she saw him passing along the causeway by the window* (Eliot, Adam Bede). (*Stage remark*) *Enter Mrs. Beauwhistle by (the) window* (Modern One Act Plays).

Järgmisena kerkib küsimus: millises vahekorras on sõnaühend ja lause?

Sõnaühendit kui minimaalset semantilist ja grammatilist terviklikku ühendit, mis koosneb vähemalt kahest täistähenduslikust sõnast, ei tohi samastada minimaalset koosseisu omava (s. o. alusest ja öeldisest koosneva) lausega, nagu seda kuni viimase ajani tehti. Akad. Vinogradovi selgituse järgi¹⁷ tuleb sõnaühendit vaadelda kui sõna ja lause vahepealset keelelist ühikut, kusjuures sõna on sõnaühendi struktuurielemendiks, sõnaühend aga on lause struktuurielemendiks. Lause on terviklik suhtlemisühik temale omase predikatsiooni ja intonatsiooniga, sõnaühend ei ole terviklik suhtlemisühik, ei oma predikatsiooni ja omab vaid piiratud intonatsioonilisi tunnuseid (näit. inglise keeles sõna ja fraasi rõhk, hääle langus sõnaühendi viimasel liikmel). Seega ei ole olemas nn. predikatiivseid sõnaühendeid; kõik sõnaühendid on mittepredikatiivsed. Erinevus lause ja sõnaühendi vahel seisneb järelikult selles, et lause on predikatiivne struktuuriühik, sõnaühend on mittepredikatiivne struktuuriühik.

Juba algul märkisime, et küsimus sellest, kuidas üksikud sõnad seostuvad omavahel, moodustades esiteks minimaalseid ühendeid ja siit edasi lauseid, on juba pikemat aega köitnud mitte ainult kodu-, vaid ka välismaa keeleteadlaste tähelepanu. O. Jespersen on oma uurimustes seda küsimust korduvalt puudutanud ja on selle kõige viimati kokku võtnud oma teoses «Analytic Syntax»¹⁸. Tema väga väärtuslikuks tähelepanekuks on, et seotud kõnes seostuvad sõnad üksteisega esmajärjekorras subordinatsiooni alusel, moodustades mitmejärgulisi sõnade ühendeid (combinations of words, Wortgefüge). Kõige tavalisemateks peab ta sõnade kolmejärgulisel subordinatsioonil põhjenevaid ühendeid, nagu näiteks *terribly cold weather*, milles adjektiiv on sõltuv substantiivist ja adverb omakorda adjektiivist; kuid ta märgib ka nelja- ja viiejärgulisel subordinatsioonil põhjenevaid sõnade ühendeid. Ta leiab, et sellistes ühendites on üks sõna grammatiliselt tähtsam kui teine, seepärast seostub grammatiliselt vähem tähtis sõna grammatiliselt tähtsama sõnaga subordinatsiooni teel. Samuti vaatleb Jespersen mitmeid subordinatsiooni alusel seostuvate esma-, teise- ja kolmandajärguliste sõnade minimaalseid terviklikke ühendeid: adjektiiv + substantiiv (*absolute novelty, accurate description*), adverb + adjektiiv (*absolutely novel*), verb + adverb (*describes accurately*)¹⁹, mis kujutavad endast tõelisi sõnaühendeid meie poolt varem defineeritud mõttes. Küll aga ei ole Jespersen nende mittepredikatiivsete sõnaühendite

¹⁷ В. В. Виноградов, Основные принципы русского синтаксиса в «Грамматике русского языка» Академии наук СССР, Изд. АН СССР ОЛЯ, 1954, вып. 6, lk. 498—499.

¹⁸ O. Jespersen, *Analytic Syntax*, Copenhagen 1937, lk. 119 j.e.

¹⁹ O. Jespersen, *Essentials of English Grammar*, (1933), 5th Impression, London 1943, lk. 79.

tüüpe süstemaatiliselt välja arendanud (näiteks puuduvad tal prepositsiooni sisaldavad sõnaühendi tüübid jm.) ja on sõnaühendeid vaadelnud ainult grammatiliselt vaatekohalt, jättes antud seoses kõrvale sõnaühendi semantilise külje. Oma «Analüütilises süntaksis» ei vaatle ta sõnaühendeid kui teatud sõnaliikidest koosnevaid keelelisi üksusi, mida saab eraldada lause baasil, nagu seda praegu tehakse nõukogude keeleteaduses, vaid ta vaatleb mitmesuguseid lausetüüpe (s. t. predikatiivseid sõnade ühendeid), mida ta edukalt analüüsib ja süstematiseerib üksikute lauseliikmete koosseisu seisukohalt.²⁰ Uurides lauseid lauseliikmete koosseisu ja lausetüüpide seisukohalt, vaatleb Jespersen sõnade seostumist tervikliku lause, mitte aga sõnaühendi aspektist, mille me käesolevas töös oleme võtnud oma lähtepunktiks.

Sõnaühendi seisukohalt huvitava katse on teinud H. Palmer oma teoses «A Grammar of English Words». Ta vaatleb selles lühidalt ühendeid, mis koosnevad verbist ja selle laiendist ja mida ta nimetab verbimustriteks (verb-patterns) Enamik tema poolt toodud verbimustritest on tõelised sõnaühendid, mille põhisõnaks on verb (näit. verb + adverbiaalne laiend lauses *I go somewhere*²¹), kuid Palmer käsitab laiendit liiga avaralt ja võtab selle alla kokku nii üksiku sõna, sõnade ühendi kui ka terve kõrvallause (näit. sihitilause). Lisaks ei tee ta vahet sõnaühendi ja lause vahel, tuues esimese verbimustrina laiendamata lihtlause (*Fire burns*), mis on ju predikatiivne ühend ja terviklik suhtlemisühik. Seega, vaatamata oma suurele praktilisele kasulikkusele, ei lange ta verbimustrid täies ulatuses kokku sõnaühenditega.

Tuleb märkida, et välismaa keeleteadlased on viimase paari aastakümne jooksul teinud ära suure töö inglise lause struktuuri uurimise alal. Selle uurimistöö põhilise osa moodustab detailne lausetüüpide ja lausemustrite (sentence patterns) analüüs lauseliikmete koosseisu ja mitmesuguste grammatiliste konstruktsioonide seisukohalt. Selle kõrval võib aga täheldada ka lause struktuuri uurimist sõnaliikide mitmesuguse rühmituse ja järjestuse seisukohalt. Nõukogude keeleteadlastest erinevalt vaatlevad need välismaa keeleteadlased sõnaliikide mitmesuguseid järjestuse mooduseid (patterns of arrangement of parts of speech) tervikliku lause koosseisus ja lauseliikmete analüüsiga seostatult, mitte aga kui mittepredikatiivseid, vähemalt kahest täistähendus-

²⁰ Näiteks lauset *I considered this a lie* analüüsib ta kui subjektist (S), öeldisest (V) ja objektist (O) koosnevat lausetüüpi, milles objekt on väljendatud pronoomeni (S2) ja predikatiivi (P) abil; kogu lauset tähistab ta sümbolitega SVO (S2P). Vt. *Analytic Syntax*, lk. 42.

²¹ H. E. Palmer, *A Grammar of English Words*, London 1938, lk. 277. Veelgi üksikasjalisemalt ja rikkaliku illustratiivse materjaliga varustatult on verbimustreid välja töötanud H. E. Palmeri kolleeg A. S. Hornby, kes lisaks verbile on töötanud välja substantiivi, adjektiivi ja adverbi kasutamise mustrid, mis on suure praktilise väärtusega. Vt. A. S. Hornby, *A Guide to Patterns and Usage on English* (1954), 4th Impression, London 1957.

likust sõnast koosnevaid struktuurilisi ühendeid (sõnaühendeid), mida saab eraldada lause baasil.²²

Nõukogude keeleteadlased on lause struktuuri uurimisel lause liikmete ja eri konstruktsioonide seisukohalt käinud oma välismaa kolleegidega mitmeti sama rada, kuid sõnaühendi kui lause ja fraasi vahepealse struktuurilise ühiku keeleteadusliku uurimise objektiks tõstmisega on läinud oma välismaa kolleegidest kaugemale ja seadnud endale eesmärgiks see küsimus süstemaatiliselt välja arendada.

Pöördume nüüd sõnaühendi struktuuri väljaselgitamiseks akadeemilise vene keele grammatika poole. Selle autorid märgivad, et sõnaühendiks ühendatud sõnad organiseeruvad ühe täistähendusliku sõna ümber, mis kuulub sellesse või teise sõnaliiki ja mis nii grammatiliselt kui ka leksikaalselt funktsioneerib sõnaühendi juhtiva elemendina, teljena (стержень) või tsentrina. Seda täistähenduslikku sõna nimetatakse semantiliselt seisukohalt valitsevaks sõnaks (господствующее ehk стержневое слово) ehk põhisõnaks (главное ehk основное слово), grammatiliselt seisukohalt aga sõnaühendi pealiikmeks (главный член словосочетания). Sõnaühendi seda sõna, mis laiendab ehk modifitseerib põhisõna, nimetatakse semantiliselt seisukohalt sõltuvaks sõnaks (зависимое слово), eesti keele uurijate poolt on nimetatud teda laiendiks. Meie kasutame terminit «laiend» sõltuva üksiksõna, sõltuva sõnade ühendi või sõltuva fraeoloogilise ühendi mõttes. Grammatiliselt seisukohalt nimetatakse sõnaühendi põhisõna laiendavat sõna sõnaühendi kõrvalliikmeks (зависимый член словосочетания).²³

Nagu sellest sõnastusest ilmneb, iseloomustatakse sõnaühendi struktuuri mitte ainult grammatiliselt, vaid nii semantiliselt kui ka grammatiliselt seisukohalt; sõnaühendi liikmeid ei vaadelda nende lauseliikme funktsiooni seisukohalt (nagu see toimub lause analüüsimisel), vaid nende vastastikuse seose seisukohalt. Seega ühtib nõukogude keeleteadlaste arusaamine sõnaühendist mitmeti Jesperseni arusaamisega sõnade seostumisest (näit. selles, et sõnade seostumine põhjeneb subordinatsioonil), kuid ühtaegu erineb sellest mõnes olulises punktis: subordinatsiooni vaadeldakse niihästi semantiliselt kui ka grammatiliselt seisukohalt; üldreeglinana ei analüüsita sõnaühendi liikmeid lauseliikme funktsiooni ja lauseliikmete koosseisu seisukohalt (sest see kuulub lause sün-

²² Kujuka näite selle kohta annab C. C. Friesi mitmeti originaalne ja stimuleeriv uurimus. Jutustavate lausete struktuuriliste mustrite hulgas eraldab C. C. Fries vormeli, mida ta illustreerib lausega *The school furnishes the student the microscope* ja tähistab sümbolitega D 1a 2D 1b D 1c, milles D tähistab artiklit substantiivi determinatiiviina, 1 tähistab substantiivi, 1a — substantiivi subjekti, 1b — substantiivi indirektse objekti, 1c — substantiivi direktse objekti funktsioonis, 2 tähistab pöördelist verbi predikaadi funktsioonis. Vt. C. C. Fries, *The Structure of English. An Introduction to the Construction of English Sentences*, New York 1952, lk. 193.

²³ Vt. Грамматика русского языка, II к., I. osa, lk. 11.

taksi, mitte aga sõnaühendi süntaksi valdkonda), vaid sõnaliikide koosseisu ja nende semantika seisukohalt.

Eespool toodud väide sellest, et sõnaühendiks ühendatud sõnad organiseeruvad ühe täistähendusliku sõna ümber, mis funktsioneerib sõnaühendi *t s e n t r i n a*, kujutab endast teoreetiliselt väga tähtsat seisukohta: sõnaühendi komponendid ei ole omavahel võrdsed, vaid on üksteisest sõltuvuse vahekorras, teiste sõnadega, sõnaühendi komponentide vahekord ei põhjene koor-dinatsioonil, vaid subordinatsioonil: laiend sõltub põhisõnast, kõrvalliige sõltub pealiikmest. See seisukoht on täiesti kehtiv sõnaühendite struktuuri kohta inglise keeles. Lauses *Cathy received a letter* («Woman») ²⁴ on võimalik eraldada sõnaühendit *received a letter* (või üldisemas vormis *to receive a letter* või veelgi üldisemalt *to receive something*, sest pronoomen esineb substantiivi ekvivalendina). Mainitud ühend esindab sõnaühendi tüüpi «verb + substantiiv (või selle ekv.)». Selles sõnaühendis verb *receive* esitab nihästi sõnaühendi põhisõna kui ka pealiiget, aga substantiiv *a letter* esitab sõnaühendi laiendit kui ka selle kõrvalliiget. Lausest *Mrs. Baxter brought him tea* (Lindsay) on võimalik abstraherida sõnaühendit *brought him tea* (või üldisemal kujul *to bring somebody tea* või veelgi üldisemalt *to bring somebody something*, mis esindab sõnaühendi tüüpi «verb + substantiiv (või selle ekv.) + substantiiv (või selle ekv.)». Selles sõnaühendis on kolm komponenti, milledest verb osutub sõnaühendi põhisõnaks või pealiikmeks, mõlemad substantiivid aga on verbi laienditeks, sest nad sõltuvad temast. Lauses *This problem is exceedingly complex* (Doyle) on võimalik eraldada sõnaühendit *exceedingly complex* (tüüp: adverb + adjektiiv), milles põhisõnaks on adjektiiv *complex* ja tema laiendiks on määra-adverb *exceedingly*. Lauses *I can do it quite easily* (Kaye-Smith) on võimalik eraldada sõnaühendit *quite easily* (tüüp: adverb + adverb), milles põhisõnaks on kvalitatiivne adverb *easily*, tema laiendiks on määra-adverb *quite*. Lauses *The trees threw thick shadows* (Galsworthy) on võimalik abstraherida sõnaühendit *thick shadows* (tüüp: adjektiiv + substantiiv) milles põhisõnaks on substantiiv *shadows*, tema laiendiks on adjektiiv *thick*.

Nagu selgub toodud sõnaühendinäidetest, mis oma ülesehituselt on erinevat tüüpi, koosnevad need kõik põhisõnast ja temast sõltuvast laiendist; põhisõna võib kuuluda erinevatesse sõnaliikidesse (verb, adjektiiv, substantiiv, adverb); põhisõna sõnaliigist ja leksikaalsest tähendusest sõltuvad temaga seostuvate ja laiendina funktsioneerivate sõnade sõnaliik, leksikaalsed iseärasused, väljendatavad grammatilised suhted jne.

Edasiseks sõnaühendi iseärasuseks on v o i m e v o r m i l t

²⁴ Näidislauseid (mille allikas on märgitud sulgudes) on võetud briti ja ameerika autorite originaalteostest, millede nimestik on toodud artikli lõpus.

muutuda, kusjuures muutuda võivad sõnaühendi täistähenduslikud komponendid. Võtame näitena sõnaühendi, mille põhisõnaks on pöördeline verb ja laiendiks substantiiv. Lauses *Mary is writing a letter* võime eraldada sõnaühendi *is writing a letter*. Selle sõnaühendi põhisõna esineb antud lauseses aktiivi indikatiivi kestva oleviku ainsuse kolmandas isikus, mis viitab kindlale ajamomendile olevikus. Kuid vastavalt ajamomendi ja lausesese muutumisele võib antud sõnaühend omandada teise vormi, mis esitab kas mingit kestvat või üldist tegevust tähistavaid ajavorme. Ruumi kokkuhoiu otstarbel me tähistame sõnaühendi lausekoosseisus sõrendatult: *Mary was writing a letter at 5 o'clock yesterday. Mary has been writing a letter already for half an hour. Mary will be writing a letter at 7 o'clock in the evening. Mary writes a letter every day. Mary wrote a letter yesterday. Mary has written a letter every week. Mary will write a letter tomorrow* jne. Toodud näited kujutavad sõnaühendi vormi muutumist sõltuvalt põhisõnaks oleva verbi pöördelise vormi muutumisest aktiivi indikatiivis. Kuid erinevas lauseses võib põhisõnaks olev verb esineda ka mittepöördelistes vormides (infinitiiv, partitsiibid või gerundium), näit.: *Mary intended to write a letter* (I partitsiip + substantiiv) või *Mary will keep on writing a letter every week* (gerundium + substantiiv). Toodud näidete põhjal võime konstateerida, et vaadeldav sõnaühend omab sõltuvalt põhisõnast tervet vormide süsteemi, kusjuures antud sõnaühendi tüüp (verb + substantiiv), komponentidevahelise seose laad (subordinatsioonil põhjenev ühepoolne seos) ega väljendatav grammatiline suhe (objektisuhe) aktiivi piirides ei sõltu põhisõna mitmesugustest vormidest.²⁵ Sel põhjusel on võimalik sellist verbaalset sõnaühendit esitada üldistatud kujul ehk nn. algvormis *to write a letter*, mille aluseks on verb aktiivi üldinfinitiivis. Partikli *to* infinitiivi ees seismine või puudumine ei mõjusta sõnaühendi struktuuri. Samuti ei mõjusta sõnaühendi struktuuri artikli esinemine ega puudumine substantiivi ees; artikkel on üksnes nimisõna determinatiiviks ega muuda sõnaühendi struktuuri ega komponentidevahelise seose laadi, mistõttu teda ei saa pidada sõnaühendi struktuuriliseks komponendiks.

Sõnaühendi vorm ei pruugi muutuda üksnes koos sõnaühendi esimese komponendi vormi muutumisega, vaid ka koos sõnaühendi teise komponendi — laiendi — vormi muutumisega. Seda võib tähele panna eespool toodud sõnaühendi laiendi puhul. Selles sõnaühendis võib laiendit väljendada substantiivi kaudu ainsuses või mitmuses (*Mary wrote a letter* *Mary wrote letters to her friends*) või isikulise asesõna kaudu ainsuses või mitmu-

²⁵ Põhisõnaks oleva verbi passiivis esinemise puhul muutub sõnaühendi tüüp ja koos sellega komponentidevahelise seose laad.

ses (*Mary wrote it, Mary wrote them*) Suuremat abstraktsiooniastet on võimalik saavutada, kui substantiiv asendada indefiniitse asesõnaga *something* (*Mary wrote something*) Toodud näidislausete aluseks olevat verbaalset sõnaühendit võiks kujutada kõige üldisemal kujul *to write something* (võte, mida muide leksikograafid ja grammatikud on kasutanud varemgi). Nagu selgub toodud näidetest, ei põhjusta substantiivi enda vormi muutumine ega substantiivi asendamine asesõnadega mingeid muudatusi sõnaühendi tüübis ega komponentidevahelise seose laadis ega väljendatavas grammatilises suhtes. Substantiivi asendavaid sõnaliike, mille puhul ei toimu muutusi sõnaühendi tüübis ega komponentidevahelises seoses, võib vaadelda kui substantiivi ekvivalente. Substantiivi ekvivalentidena sõnaühendis võivad esineda asesõnad, substantiveeritud adjektiivid ja verbi nominaalsest vormidest gerundium.

Sõnaühendite edasise uurimise protsessis selgub, et sõnaühendeid võib vaadelda väga mitmesugustelt seisukohtadelt. Võimalikest seisukohtadest me käsitleme allpool üksnes selliseid, mis võivad samaaegselt osutada aluseks sõnaühendite liigitamisele. Neid seisukohti on kokku tervelt seitse.

1. Sõnaühendeid võib nii vaadelda kui ka liigitada *semantiliselt* (s. o. sõnaühendi komponentide tähenduse) seisukohalt. Nimelt võivad sõnaühendi komponendid kuuluda oma üldistatud ehk abstraheeritud tähenduselt mitmesugustesse semantilistesse rühmadesse ja erinevatesse sõnaliikidesse ning vastavalt väljendada erinevaid abstraheeritud mõisteid.

Lauses *I planted the narcissi today* (Carter) võib eraldada sõnaühendit *planted the narcissi* või üldisemalt *to plant the narcissi* või *to plant sth*²⁶, mis koosneb komponentidest *to plant* ja *the narcissi (sth)*. Neist komponentidest esimene tähistab tegevust, mis siirdub tegijalt mingisugusele esemele ehk objektile, teine tähistab konkreetset eset. Kogu sõnaühend väljendab semantiliselt seisukohalt tegevust ja eset, millele tegevus siirdub.

Lauses *They had lived here ever since they were married* (Woman's Own) võib eraldada sõnaühendit *to live here*, mis koosneb komponentidest *to live* ja *here*. Esimene neist komponentidest tähistab protsessina kujutletavat tegevust, teine tähistab kohta. Kogu sõnaühend väljendab semantiliselt tegevust ja selle toimumise kohta.

Lauses *She's a beautiful woman* (Carter) eraldame sõnaühendi *a beautiful woman*. Selle sõnaühendi komponentidest põhisõna *woman* tähistab isikut, laiend *beautiful* tähistab omadust. Kogu sõnaühend väljendab seega isikut ja selle omadust.

Lauses *I know Godfrey's position quite well* (Kaye-Smith) võib eraldada sõnaühendit *quite well*, mille komponentidest *well*

²⁶ Järgnevas antakse sõnaühendid võimaluse piirides nende üldistatud kujul.

tähistab tegevuse kvalitatiivset tunnust ja *quite* tähistab määra. Terve sõnaühend väljendab tegevust iseloomustavat tunnust ja selle määra.

2. Sõnaühendeid võib vaadelda ja liigitada morfoloogiliselt (s.o. sõnaühendi komponentide sõnaliiki kuuluvuse) seisukohalt. Sõnaühendid ei oma sõnaliiki kuuluvuse, komponentide arvu ja järjestuse poolest kaugeltki ühesugust koosseisu. Vastavalt komponentide sõnaliigilisele koosseisule omandab sõnaühend erineva kuju ja kuulub eri liiki ja tüüpi.

Sõnaühendi liigi väljaselgitamisel tuleb juhinduda sõnaühendi põhisõnast ehk pealiikmest kui sõnaühendi grammatiliselt ja leksikaalselt domineerivast komponendist. Sõnaühendi põhisõna oma teatud sõnaliiki kuuluvusega võimaldab meil liigitada ja süstematiseerida sõnaühendite tohutu suurt mitmekesisust, mille rägastikus me muidu ei saaks orienteeruda, ja osutab meile seega väga suure teene. Vastavalt sellele, missugusesse sõnaliiki kuulub sõnaühendi põhisõna, võib sõnaühendeid liigitada substantiivseteks, adjektiivseteks, pronominaalseteks, verbaalseteks ja adverbiaalseteks. Substantiivseid, adjektiivseid ja pronominaalseid sõnaühendeid võetakse kokku nominaalsete sõnaühendite alla. Seega on olemas kolme liiki sõnaühendeid: nominaalseid, verbaalseid ja adverbiaalseid.

Lähtudes sellest, milliste sõnaliikidega kui sõnaühendi sõltuvate komponentidega seostub sõnaühendi põhisõna, samuti lähtudes sõnaühendi komponentide arvust ja järjestusest, on võimalik varem mainitud sõnaühendite liike jagada omakorda väga mitmesugusteks sõnaühendi tüüpideks.

Õeldu konkretiseerimiseks toome allpool näiteid sõnaühendi liikide ja nende eri tüüpide kohta.

Algame verbaalsõnaühenditega kui sõnaühendi kõige ulatuslikuma liigiga. Verbaalsõnaühendid kujutavad endast ülastähendusliku verbi ja selle laiendi ühendeid. Verbaalsõnaühendite põhisõnaks on alati verb. Verbiga võivad tänapäeva inglise keeles laiendi funktsioonis seostuda substantiiv ja selle ekvivalent: pronoomen, adverb, verbi nominaalsed vormid (kui nad ei moodusta põhisõnaks oleva verbiga üht lauseliiget), prepositsioonist ja substantiivist või selle ekvivalentist koosnev ühend (mida me nimetame eessõnaliseks ühendiks) Nende sõnaliikide seostumise vormid annavadki meile verbaalsõnaühendite tüübid.

Kõigepealt võib verb seostuda substantiiviga või tema ekvivalenti — pronoomeniga. Verbi ja substantiivi seostumisest tulevate sõnaühendite hulgast tuleb põhiliste tüüpidenä mainida transitiivse verbi ühendit ühe ja kahe substantiiviga. Tüüp **transitiivne verb + substantiiv (või selle ekv.)** tähistab semantiliselt tegevust ja selle objekti, süntaktiliselt öeldist ja selle otsest objekti ning esineb näiteks sõnaühendis *to get a job* ja *to say nothing*, mis on aluseks lauseile: *Charlie got a job* (Walsh) ja

He said nothing (Carter). Tüüp **transitiivne verb + substantiiv (või selle ekv.) + substantiiv (või selle ekv.)** tähistab semantiliselt tegevust, selle adressaati (s. o. isikut, kellele tegevus on adresseeritud) ja tegevuse objekti, süntaktiliselt: predikaati + indirektset objekti + direktset objekti. Selle sõnaühendi eri tüübiks eraldamine on põhjendatud asjaoluga, et tegevuse adressaati tähistav komponent (isikut tähistav substantiiv) esineb üksnes tegevuse objekti tähistava komponendi (teise, eset tähistava substantiivi) olemasolu puhul, seistes alati vahetult selle ees. Nimetatud sõnaühendi tüüpi võib täheldada lauseis: *Peter intended to send Stella a letter* (Kaye-Smith) ja *They showed me some interesting pictures* (Palmer) ja teda võiks üldisemalt kujutada *to send sb sth* ja *to show sb sth*. Siia kuulub ka sõnaühendi tüüp **trans.verb + substantiiv (või selle ekv.) + substantiiv või adjektiiv** See tüüp erineb eelmisest selle poolest, et tema teine komponent tähistab tegevuse objekti, kolmas komponent tähistab tegevuse tunnust või resultaati, näit. *to make sb general* lauses *The soldiers made him general* (Onions, Adv Engl. Syntax), *to push sth open* lauses *He pushed the door open* (Wells).

Verb võib seostuda mingi teise verbi nominaalse vormiga, andes meile mitu erinevat tüüpi. Tüüp **trans. verb + verb gerundiumis** tähistab tegevust ja selle objekti, näit. *to practise speaking* lauses *You must practise speaking English more* (Palmer), tüüp **intrans. verb + verb gerundiumis** tähistab tegevust ja selle eesmärgi, näit. *to go swimming* lauses *They went swimming* (Palmer) Tüüp **trans. verb + verb infinitiivis** tähistab tegevust ja selle objekti, näit. *to try to do sth*, *to try to get here* lausetes *Try to do your duty faithfully. I tried to get here early but couldn't* (Palmer). Tüüp **intrans. verb + verb infinitiivis** tähistab tegevust ja selle eesmärgi, näit. *to rise to go* lauses *She rose to go* (Kaye-Smith). Tüüp **intrans. verb + verbi partitsiip** tähistab tegevust ja selle viisitunnust, näit. *to stand hesitating* lauses *He stood hesitating* (Wells), *to stand astonished* lauses *He stood astonished in the middle of the room* (Wells).

Verb võib seostuda adverbiga, andes meile ühe põhimisi verbaalsõnaühendi tüüpe **verb + adverb**, milles adverb iseloomustab verbiga tähistatud tegevust mingi adverbiaalse suhte kui tunnuse seisukohalt. Sõnaühendi sõltuva komponendi poolt väljendatava grammatilise suhte järgi võib mainitud sõnaühendi tüüpi omakorda jagada a l a t ü ü p i d e k s: **verb + ruumiadverb**, näit. *to stand outside* lauses *Leonard is seen standing outside* (Milne); **verb + ajaadverb**, näit. *to go now* lauses *I've got to go now* (Carter); **verb + viisiadverb**, näit. *to sleep soundly* lauses *In five minutes he was sleeping soundly* (Walsh); **verb + määradverb**, näit. *to sleep little* lauses *He sleeps little* (Palmer).

Lõppeks võib verb seostuda substantiiviga mitte vahetult, nagu ülalpool märgitud, vaid prepositsiooni vahendusel; sellest

tuleneb keeleajalooliselt küll vana-inglise perioodi tagasiulatuv, kuid ajaliseltsiiskielmistemest hilisema tekkega sõnaühendi tüüp, mis lisaks kahele täistähenduslikule komponendile sisaldab veel ühe mittetäistähendusliku komponendi: **verb + prepositsioon + substantiiv (või selle ekv.)**. Selles tüübis etendab prepositsioon ühest küljest sõnaühendi kaht täistähenduslikku komponenti siduva elemendi osa, teisest küljest aga aitab prepositsioon sõnaühendi sõltuval komponendil laiendada põhisõna mitmesuguste grammatiliste suhete seisukohalt (vt. punkt 4). Prepositsioonist ja substantiivist koosneva ühendi poolt väljendatava grammatilise suhte seisukohalt võiks käesolevat sõnaühendi tüüpi jagada edasi alati tüüpideks, nagu näiteks ruumisuhteid väljendav alati tüüp *to work at a place* lauses *She did all the housework and worked at a plant* (Carter); ajasuhteid väljendav alati tüüp *to happen in a moment* lauses *Accidents happen in a moment, don't they?* (Wells); viisisuhteid väljendav alati tüüp *to shave with care* lauses *He bathed and shaved with care* (Galsworthy); määrasuhteid väljendav alati tüüp *to increase by something* lauses *Productivity in the print industry increased by 30 per cent* ("Daily Worker"); objektisuhteid väljendav alati tüüp *to talk about sth* lauses *They talked about the weather* ("Woman"), *to agree to sth* lauses *I don't agree to this* (Wells) jne.

Puudutame nüüd substantiivsõnaühendeid. Nad kujutavad endist substantiivist ja ta laiendist koosnevaid ühendeid. Nende põhisõnaks on alati substantiiv; viimasega võivad tänapäeva inglise keeles laiendi ülesandes seostuda väga mitmesugused sõnaliigid, mis annavad meile substantiivsõnaühendite eri tüübid. Et substantiivi laiend võib asetada tema ees või (teatud juhtudel) tema järel, jagunevad vaadeldavat liiki sõnaühendid laiendi asendi seisukohalt kahte rühma: sõnaühendid laiendiga substantiivi ees ja sõnaühendid laiendiga substantiivi järel.

Substantiivsõnaühendid substantiivi ees asetseva laiendiga hõlmavad kõigepealt substantiivi keeleajalooliselt vanu seostamise vorme adjektiiviga, verbi I ja II partitsiibiga, pronoomeni adjektiivse vormiga, numeraaliga ja possessiivkäändes esineva substantiiviga. Nõnda saame järgmised substantiivsõnaühendi tüübid: **adjektiiv + substantiiv**, näit.: *It was an ugly house* (Walsh); **partitsiip + substantiiv**, näit.: *A piercing shriek sent nerves jangling* (Carter); **numeraal + substantiiv**, näit.: *It was an ugly ultra-modern house with four rooms and a bathroom* (Walsh); **pronoomeni adjektiivne vorm + substantiiv**, näit.: *I got to know each corner* (Walsh); *I shall stay at my club* (Kaye-Smith); **substantiiv või pronoomen possessiivkäändes + substantiiv**, näit.: *She grasped Peter's hand and held it tight* (Kaye-Smith); *I'm trying to think of somebody's name* (Palmer). Keeleajalooliselt tunduvalt hilisema tekkega tüüpi esitab üldkäändes seisva substantiivi laiendi funktsioonis seostumine põhisõnaks oleva substantiiviga, missugune nähtus

on tänapäeva inglise keele struktuuri spetsiifilisi jooni: **substantiiv + substantiiv**, näit.: *Prices of savoyes on the farm have reached a record level* ("Daily Worker"), *He was reading the morning paper* (Lindsay), *Pa was resting in his old leather armchair* (Carter).²⁷ Piiratud ulatuses võib ka adverb prepositiivses asendis seostuda substantiiviga, andes tüübi **adverb + substantiiv**. Näit. adverb *away* võib spordialases keeles atributiivselt seostuda nimisõnadega *ground, success, result, record, match, team*, andes sõnaühendid *away grounds* (*sucess, result, record, match, team*), kusjuures *away* säilitab tolele adverbile omase ruumilise tähenduse „eemal” (s. t. kodunt ehk kodukohast eemal asetsev, toimuv, saavutatav jne.), mida vastandatakse atributiivselt kasutatavale nimisõnale *home* (kodu-, kodus või kodukohas asetsev, toimuv, saavutatav jne.), vrd.: *The leading clubs — Rangers, Celtic, and Hearts — are today playing on a way grounds Albion Rovers' side has as yet been denied away successes* ("Bulletin" 10. XII ja 26. XI 1938). *Moscow Spartak drew 0 : 0 in an away match against Shakhtyor* ("Moscow News" 10. IV 1957). *They are the best away team of the season* ("The Daily Worker" 4. I 1957) — Võib märkida, et adverbide kasutamine atributiivses funktsioonis kujutab endast kaasaegses inglise keeles kasvavat, süvenevat tendentsi. Selle tõendusena võib märkida, et H. Palmer märgib *upstairs* kohta, et see on adverb, mida võidakse kasutada adjektiivi funktsioonis (adv. and adj.-substitute²⁸), kuid paljud sõnastikud (näit. "Webster's Universal Dictionary of the English Language", "Concise Oxford Dictionary" jt.) märgivad *upstairs, nearby, then* jt. puhul kaht homonüümset sõnaliiki — adverbi ja adjektiivi, vrd. lauset: *She offered to show Jenny the upstairs room* (Kaye-Smith)

Substantiivsõnaühendid substantiivi järel seisva laiendiga hõlmavad substantiivi seostumise vorme adjektiiviga, adverbiga ja prepositsioonist ning substantiivist koosneva ühendiga. Need vormid annavad meile tüübid: **substantiiv + adjektiiv**, mille kasutusfäär on piiratud teatud püsivate ühenditega, nagu *court martial, things general* jt., või stilistilistel kaalutlustel toimuva adjektiivlaiendi postpositiivses asendis kasutamise; keeleajalooliselt hilisema tekkega, kuid üha suureneva kasutusfääriga tüüp **substantiiv + adverb**, milles viimane laiendab substantiivi ruumi- või ajasuhte seisukohalt, näit.: *the skies above, the day after* lausetes *How easy it is to laugh when one is happy and fit and the skies above are blue* (Atkinson) *"I suppose he'll go*

²⁷ Selle tüübi ajaloolise kujunemise ja kasutusfääri kohta vt. O. Mutt, A Contribution to the Historical Study of the Attributive Use of Substantives in English. Kand. diss., Tartu 1955. Samuti vt. E. И. Чапник, Атрибутивные сочетания типа stone wall в современном английском языке. Канд. дисс., Москва, 1953.

²⁸ H. E. Palmer, A Grammar of English Words, lk. 240.

to town to-morrow." — "Yes, and you and I will follow him the day after." (Kaye-Smith) Väga suure kasutusfääri on tänapäeva inglise keeles omandanud tüüp **substantiiv + prepositsioon + substantiiv (või selle ekv.)**, milles prepositsioon ühest küljest esineb põhisõnaks ja laiendiks oleva kahe substantiivi sidevahendina, teisest küljest aga koos laiendiks oleva substantiiviga iseloomustab põhisõna teatud grammatilise suhte seisukohalt. Ruumi säästmiseks anname allpool sõnaühendi näited lausete koosseisus, kuid tõstame nad esile sõrendusega: *The curtains behind the couch were partly drawn* (Atkinson). I suppose the next incident in my life took place when I was just about seventeen (Walsh). He had fallen in love with a girl of nineteen (Kaye-Smith). There was a letter from Carey waiting for me (Walsh) jpt.²⁹

Pronominaalsõnaühendi põhisõnaks on pronoomen. Sellise tüübina võib nimetada sõnaühendit **indefiniitne pronoomen + adjektiiv**, näit. *something wonderful, anything new*, vrd.: *A picnic! I hardly knew what it was, but I knew it was something wonderful* (Walsh) *Is there anything new?* (Palmer) Teise tüübina võib mainida sõnaühendit **indefiniitne pronoomen + prepositsioon + pronoomen**, näit. *all of us, most of us, each of them, some of the others* jt., vrd.: *All of us went. I don't know, but some of the others may know* (Palmer)

Adjektiivsõnaühendid kujutavad endast adjektiivivi või partitsiibi ja tema laiendi ühendeid. Adjektiivsõnaühendite põhisõnaks on adjektiiv või adjektiivivi funktsioonis kasutatav partitsiip; adjektiiviga või partitsiibiga seostuvad prepositiivses asendis määra-, aja- või viisiadverb või adverbiaalne ühend, postpositiivses asendis aga määra-adverb *enough* või määra-adverbiaali funktsioonis esinev ühend, verbi infinitiiv, prepositsiooni ja substantiivi ühend. Sellele vastavalt saame järgmised adjektiivsõnaühendi tüübid: **Adverb või adverbiaalne ühend + adjektiiv**, näit. *This problem is exceedingly complex* (Doyle). *She was perhaps a little vexed with him* (Kaye-Smith) *We aren't long acquainted* (Kaye-Smith). *Gervase was very favourably impressed* (Kaye-Smith). **Adjektiiv + adverb või adverbiaalne ühend**, näit. *Doris is old enough to hear the word now* (Kaye-Smith). *I'm frightened a bit* (Kaye-Smith) **Adjektiiv + infinitiiv**, näit. *He would be glad to stay on among the places and the people he loved* (Kaye-Smith). *She was anxious to hear what had happened* (Kaye-Smith). Tüüp **adjektiiv + prepositsioon + substantiiv** võib väljendada mitmesuguseid adverbiaalseid või objekti-

²⁹ Selle tüübi arengu kohta vt. Н. П. Колпакова, Предложное определение в английском языке. Канд. дисс., Ленинград, 1953. Samuti vt. Т. Е. Григорьева, Предложное определение в современном английском языке. Канд. дисс., Ленинград, 1953.

suhteid. Vrd. *Stabellite resists oxidation. It does not become brittle with age. It is pale in colour, and reasonable in price* ("Industrial and Engineering Chemistry") *You're quite sure about the distance?* (Atkinson) *Gervase came home a little envious of his sister* (Kaye-Smith) jt.

Adverbiaalsõnaühendid kujutavad endist adverbi ja selle laiendi ühendeid. Nende põhisõnaks on adverb; viimasega võivad laiendi funktsioonis prepositiivses asendis seostuda määra-adverb, postpositiivses asendis aga määra-adverb *enough* või prepositiooni ja substantiivi ühend. Vastavalt saame sõnaühendi tüübid: **Määra-adverb + adverb**, näit. *I may not be able to walk so far* (Carter). *It was too late to draw back* (Kaye-Smith). *I followed his advice very carefully* (Walsh). **Adverb + määra-adverb**, näit. *I've waited long enough* (Kaye-Smith) **Adverb + prepositioon + substantiiv (või selle ekv.)**, näit. *Why should he act any differently from Peter?* (Kaye-Smith).

Meie poolt toodud sõnaühendi tüüpide loetelu ei ole ammen-dav, eriti verbaalsõnaühendite osas, kus me ruumi säästmiseks jätsime mõned tüübid käsitlemata (näit. verb + subst. või selle ekv. + verbi infinitiiv või gerundium või partitsiip). Ometi võib juba toodud tüüpide arvust näha, et verbaalsõnaühendid on tänapäeva inglise keeles tüüpide arvu poolest kõige rikkamad, neile järgnevad substantiivsõnaühendid; adjektiiv- ja adverbiaalsõnaühendid on tüüpide arvult suhteliselt vaesed; kõige vaesemad on pronominaalsõnaühendid.

Meie poolt esitatud sõnaühendite liigitus tüüpidesse põhjeneb samal morfoloogilisel kriteeriumil, millel põhjeneb sõnaühendite liikidesse jagamine, nimelt sõnaliiki kuuluvusel. Sõnaühendite sellise liigituse eeliseks on ühest küljest ühtlane liigitusalus, teisest küljest võimaldab selline liigitus sõnaühendeid ratsionaalselt süstematiseerida, ja kolmandaks — valgustada sõnaühendeid esijoones semantilisest ja sõnaliikide seostumise vormide seisukohast ning täiendada traditsioonilist lauseanalüüsi, mis toimub üksikute lauseliikmete järgi.

3. Sõnaühendeid võib vaadelda ja liigitada ka sün-taktiliselt (s. t. sõnaühendi komponentide süntaktilise funktsiooni) seisukohalt. See seisukoht toetub traditsioonilisele lauseliikmete analüüsile, kuigi selle erinevusega, et kui lauseliikmete analüüsi puhul tavaliselt kas vaadeldakse lausetervikut selle üksikute lauseliikmete koosseisu seisukohalt või uuritakse üksikasjaliselt ainult üht lauseliiget (näit. öeldist, sihitist, määrust jne.), siis siin käsitletakse lause koosseisus sõnaühendiks seostuvat kahte või enam lauseliiget, mida vaadeldakse võrd-selt nende vastastikuse seostumise ja mõjustamise seisukohalt; loomulikult ei oma üksteisega seostuvad lauseliikmed lausele omast predikaativsust ega intonatsiooni ega moodusta seega lauset.

See seisukoht on leidnud rakendust V. N. Zigadlo, I. P. Ivanova ja L. L. Jofiku poolt koostatud kaasaegse inglise keele grammatika teoreetilise kursuse õpikus.³⁰ Autorid eraldavad oma õpikus järgmisi sõnaühendi tüüpe: **öeldis + sihitis**, mis esineb näiteks lauses *I saw the man* (lk. 238); **öeldis + eessõnata sihitis (tegevuse adressaat) + eessõnata sihitis (otsene sihitis)**, mis esineb lauses *Give me my shawl* (lk. 271); **öeldis + eessõnaline sihitis**, näit. *to depend on somebody* või *something, to belong to somebody* või *something* (lk. 278); **öeldis + määrus**, mis on väljendatud adverbi abil (lk. 238; raamatus puudub näide selle tüübi kohta); **täiend + laiendatav lauseliige**, näit. *this suggestion* (lk. 237); **laiendatav lauseliige + täiend**, näit. *a basis of common endeavour and fellowship* (lk. 237) jt. Ilmselt ei ole õpikus toodud tüüpide loetelu täielik, vaid sisaldab ainult valiku sõnaühendite kõige tavalisematest süntaktilistest tüüpidest.

Peab tähendama, et sõnaühendite tüpoloogiline jaotus süntaktilise funktsiooni seisukohalt ei ole leidnud üldist heakskiitu. Võttes sõnaühendi komponentide süntaktilise funktsiooni sõnaühendite tüüpidesse liigitamise aluseks, võiks teha järelduse, et sõnaühend ei ole kahe täistähendusliku sõna semantilis-süntaktiline ühend, vaid kahe lauseliikme ühend. Sellise seisukoha ja tendentsi vastu astub aga kindlalt üles prof. V. N. Jartseva, märkides, et sel juhul 1) tuleks õpetus sõnaühenditest alistada lauseliikmete analüüsile ja 2) lauseliikmed ei eksisteeri väljaspool lauset, kuid sõnaühendid võivad eksisteerida väljaspool lause koosseisu, kuigi nad eraldatakse lause baasil.³¹ Võiksime omalt poolt lisada, et kui sõnaühendite liikidesse jagamise aluseks võtta morfoloogiline (s. o. sõnaliiki kuuluvuse) kriteerium, nagu seda üldiselt tehakse, aga sõnaühendite tüüpidesse jagamise aluseks võtta süntaktiline kriteerium, siis läheks sõnaühendite liigitamisel ühine jagamisalus kaduma. Siiski peab tähendama, et süntaktilise kriteeriumi rakendamine sõnaühendite vaatlusel täiendava faktorina osutub vajalikuks nende sõnaühendite puhul, mille morfoloogiline struktuur on sarnane, aga sõltuva liikme (resp. sõltuvate liikmete) süntaktiline funktsioon on erinev, nagu näiteks homoformsetes tüüpides «verb + substantiiv + substantiiv» (*They showed him pictures*) ja «verb + substantiiv + substantiiv» (*They made him general*) või tüüpides «verb + verb gerundiumis» (*He practised swimming*) ja «verb + verb gerundiumis» (*He went swimming*). Sellest lähemalt vt. p. 2.

4. Sõnaühendeid võib nii vaadelda kui ka liigitada sõnaühendi poolt väljendatava süntaktilise suhte seisukohalt. Selle määrab funktsioon, mida sõnaühendi sõltuv ehk kõrvalliige täi-

³⁰ В. Н. Жигadlo, И. П. Иванова, Л. Л. Иофик, *op. cit.*, lk. 236—237 jtn.

³¹ В. Н. Ярцева, Предложение и словосочетание. Вопросы грамматического строя, Изд. АН СССР, М., 1955, lk. 443.

dab sõnaühendi pealiikme suhtes.³² Sõnaühendi kõrvalliige võib laiendada pealiiget tegevuse objekti, mingi adverbiaalse või atributiivse tunnuse seisukohalt. Vastavalt võivad sõnaühendid väljendada kolme liiki süntaktilisi suhteid: objekti-, adverbiaal- ja atributiivsuhteid.

Objektisuhteid väljendavad sõnaühendid on inglise keeles väga rikkalikult välja arenenud. Neid väljendavad väga paljud eritüübilised verbaalsõnaühendid ja paljud prepositsioonide abil moodustatud substantiiv- ja adjektiivsõnaühendid. Verbaalsõnaühendite alalt võiks märkida tüüpe: **verb + substantiiv või gerundium** (direktse objekti funktsioonis), näit. *The boys pitched the tent* (Atkinson) ja *I like reading* (Palmer); **verb + subst. + subst.** (nii kahe direktse objekti kui ka indirektse ja direktse objekti funktsioonis), näit.: *She asked Peter one or two questions* (Kaye-Smith) *Mrs. Baxter brought him tea* (Lindsay); **verb + subst. (objekt) + subst. või adj.** (objekti juurde kuuluv predikatiiv), näit.: *He hadn't been able to give Ma all the things that would have kept her beautiful* (Carter); passiivset tegevust väljendav sõnaühendi tüüp **abiverb have või get + subst. + II partitsiip**, näit. *When did you have your hair cut?* (Palmer); sõnaühendid liitobjektiga **verb + subst. + verb infinitiivis või verbi I partitsiip**, näit.: *I wish him to come as soon as possible* (Kaye-Smith) *He saw Jenny coming towards them out of the house* (Kaye-Smith).

Objektisuhteid väljendavad ka paljud prepositsioonide abil moodustatud sõnaühendid, mis on kas verbaalsed (tüüp **verb + prep. + subst.**), näit.: *She laughed at her scheme* (Kaye-Smith), või substantiivsed (tüüp **subst. + prep. + subst.**), näit.: *There is a demand for full and stable employment at fair wages* (Daily Worker), või adjektiivsed (tüüp **adj. + prep. + subst.**), näit.: *He is very good at Russian* (Kaye-Smith)

Adverbiaalseid (s. o. ruumi-, aja-, viisi-, määra-, otsarabe- ja põhjuse-) suhteid väljendavad paljud eritüübilised verbaal- ja adjektiivsõnaühendid ja mitmed substantiiv- ja adverbiaalsõnaühendid. Toome selle kohta mõningaid näiteid eri suhete järgi rühmitatult.

Ruumisuhteid väljendavad tüübid: **verb + ruumiadverb, verb + substantiiv** (täiendiga), **verb + prepositsioon + substantiiv** ja **substantiiv + prepositsioon + substantiiv**, vrd.: *He just stood there and smiled* (Carter) *He went the shortest way* (Palmer). *I saw him coming along the street* (Palmer). *He took the train for Tokio* (Stone) Aja suhteid väljendavad tüübid: **verb + ajaad-**

³² В. Н. Жигадло, Н. П. Иванова, Л. Л. Иофник, *op. cit.*, lk. 236—237 jm.

verb, verb + substantiiv, verb + prepositsioon + substantiiv, vrd.: *My sister will return soon* (Kaye-Smith) *Madge Kirby waited almost an hour* (Carter). *Do you have to call at this hour?* (Carter) Viisisuhteid väljendavad tüübid: verb + viisiadverb, liikumist või seisundit tähistav verb + I või II partitsiip, verb + substantiiv (täiendiga), vrd.: *Colin was breathing hard* (Lindsay) *I went out exasperated* (Wells). *I slammed and locked the door and sat down quivering* (Wells). *Everyone seemed to think that way* (Carter) *He bathed and shaved with care* (Galsworthy). Määrasuhteid väljendavad tüübid: verb + määradverb, määradverb + verbi kesksõna, määradverb + viisiadverb, verb + substantiiv, verb + prepositsioon + substantiiv, vrd.: *She liked them exceedingly* (Kaye-Smith) *She was perhaps a little vexed with him* (Kaye-Smith). *She realized rather sadly that she had lost her sister's confidence* (Kaye-Smith) *I walk a mile* (Palmer) *It weighs a pound* (Palmer). *The population of their island had increased by 2,00,000* (Galsworthy). Otstarbesuhet väljendavad tüübid: verb + verbi infinitiiv, verb + prepositsioon + substantiiv, vrd.: *He rose to greet her* (Kaye-Smith) *A warden raises his hand in greeting to a friend* (Daily Herald). *This method was used to good purpose at the time of the break through* (Baxter, Scientists against Time). Põhjus suhet väljendavad tüübid: verb + põhjusedverb, verb, verbi kesksõna või adjektiiv + prepositsioon + substantiiv, vrd.: *Why did you do it?* (Palmer) *They despised him for his ignorance* (Greenwood). *He's known for his sharp tongue* (Lindsay).

Atributiivsuhteid väljendavad väga paljud eritüübilised sõnaühendid, mis kõik kuuluvad substantiivsõnaühendite liiki. Näiteid nende kohta vt. substantiivsõnaühendite all eespool (lk. 150—152).

Punkt 4 all toodud põgusast ülevaatest võib teha järgmisi üldistusi.

(a) Üks ja seesama sõnaühendi liik võib väljendada erinevaid süntaktilisi suhteid. Nõnda võivad verbaalsõnaühendid väljendada niihästi objekti- kui ka adverbiaalsuhteid, substantiivsõnaühendid võivad väljendada atributiiv- ja objektisuhteid, adjektiivsõnaühendid võivad väljendada adverbiaal- ja objektisuhteid, adverbiaalsõnaühendid — adverbiaal- ja objektisuhteid. Nähtavasti ei väljenda ükski sõnaühendi liik kõiki kolme liiki suhteid. Seejuures väljendab teatud sõnaühendi liik (välja arvatud verbaalsõnaühendid) esijoones ühte laadi süntaktilisi suhteid. Nii näiteks väljendavad substantiivsõnaühendid esijoones atributiivsuhteid, adjektiiv- ja adverbiaalsõnaühendid väljendavad esijoones adverbiaalsuhteid.

(b) Süntaktiliste suhete väljendusvahendite piiratuse tõttu võib üks ja seesama sõnaühendi morfoloogiline tüüp väljendada erinevaid süntaktilisi suhteid. Nõnda võib tüüp «verb + subst.» väljendada niihästi objekti- kui ka adverbiaalsuhteid, näit.: *I wrote a letter. We're going home* ja *They went the shortest way* (Palmer)

(c) Sõnaühendi poolt väljendatav süntaktiline suhe ja selle iseloom võimaldab meil mõningaid ühetüübilisi sõnaühendeid jagada edasi alatüüpideks. Nõnda võib tüüpi «verb + adverb» jagada omakord ruumi-, aja-, viisi-, määra-, otstarbe- ja põhjuse-suhet väljendavateks alatüüpideks. Süvendatud uurimise objektiks võib valida ühe alatüübi, et üksikasjaliselt uurida selle sõnaühendi alatüübi üksikuid komponente, ta esinemissagedust ja kasutussfääri.

(d) Sõnaühendi poolt väljendatav süntaktiline suhe võimaldab meil kõrvutavalt uurida ühte liiki kuuluvaid eritüübilisi sõnaühendeid, mida ühendab üks ja seesama süntaktiline suhe. Nõnda on võimalik kõrvutavalt uurida ruumisuhet väljendavate verbaal-sõnaühendite tüüpe «verb + adverb», «verb + subst.» (täiendiga), «verb + prep. + subst.» nende esinemissageduse kui ka kasutussfääri seisukohalt, vrd.: *to go there, to go home, to go one's way, to go the shortest (best, same jne.) way, to go different ways, to go along või by a certain way, to go to one's home, to go to a place (London, France, the station jne.)*. Selline uurimine meie poolt näitas, et ruumisuhet väljendavate sõnaühendi tüüpide vahel on suuri erinevusi: keeleajalooliselt hilisema tekkega tüüp «verb + prep. + subst.» on kõige suurema esinemissageduse ja kasutussfääriga, sellele järgneb tüüp «verb + adverb», mis on samuti rikkalikult esindatud; kuid keeleajalooliselt vanim tüüp «verb + subst.» on väga piiratud kasutussfääri ja väikese esinemissagedusega.

5. Sõnaühendi struktuuri seisukohalt võib sõnaühendeid vaadelda kui liht-sõnaühendeid, laiendatud liht-sõnaühendeid ja liit-sõnaühendeid.

Lihtsõnaühenditeks loetakse sõnaühendeid minimaalse struktuurilise koosseisuga, mis väljendavad ühtset, kuid liigendatud mõistet. Verbaalsete sõnaühendite alalt võib inglise keeles mainida liht-sõnaühendeid, mis koosnevad kas kahest või kolmest komponendist. Kahekomponendilised sõnaühendid moodustavad oma arvult ja ülesehituselt sõnaühendite struktuuri põhimise tüübi. Kahekomponendiliste liht-sõnaühendite tüüpina võib märkida järgmisi: *to read a book, to practise pronouncing, to come to see, to walk whistling, to stand outside, to return soon, to breathe hard, to sleep little* jt. Kõik need sõnaühendid erinevad üksteisest nii komponentide semantiliste kui ka grammatiliste iseärasuste poolest.

Lihtsõnaühenditeks tuleks meie arvates pidada ka neid kolmest täistähenduslikust komponendist koosnevaid sõnaühendeid,

mis väljendavad mõistelt ühtset sisu; ühegi komponendi väljajätmine sõnaühendi koosseisust muudaks siin nii komponentidevahelise seose laadi kui ka sõnaühendi struktuuri. Siia kuuluksid tüübid: *to give somebody something*, *to choose somebody secretary*, *to consider something right*, *to have something done*, *to see somebody come* ja *to see somebody coming*, *to want somebody to go*.

Viimaks, liht-sõnaühendite hulka kuuluvaks tuleb pidada ka selliseid kolmekomponendilisi sõnaühendeid, mille üheks komponendiks on mitte-täistähenduslik abisõna — prepositsioon, näit. *to stand by the window* lauses *She was standing by the window* (Palmer), *to work in the morning* lauses *He works in the morning* (Palmer), *to move (travel) with speed* lauses *It moved with great speed* (Palmer) jt. Toodud näidetes on sõnaühendi põhisõnaks sihitu verb, mis tähistab seisundit (*to stand*), protsessi (*to work*) või konkreetset tegevust (liikumist — *to move*, *to travel*) Sõnaühendi sõltuvaks sõnaks on substantiiv, mis tähistab konkreetset eset (*window*), ajaühikut (*morning*) või abstraktset omadust (*speed*) Verbiga tähistatud tegevuse iseloomustamiseks on vaja substantiiv siduda verbiga prepositsiooni abil, mis esimeses sõnaühendis väljendab ruumi-, teises aja- ja kolmandas viisisuhet. Ilma prepositsioonita lakkaksid toodud sõnaühendid olemast. (Sellest üksikasjalisemalt vt. tagapool, lk. 160—161 j. e.).

Kui liht-sõnaühendi laiend ehk sõltuv sõna ise omakorda omab mingit täpsustavat laiendit, mis temast sõltub, võib sellist sõnaühendit vaadelda kui laiendatud liht-sõnaühendit, resp. laiendatud sõnaühendit.³³ Näidetena võib tuua järgmisi: *to travel much more* lauses *He's travelled much more than I have* (Kaye-Smith), *to move with great speed* lauses *It moved with great speed* (Palmer), *to read the morning paper* lauses *He was reading the morning paper* (Lindsay) jt. Sõnaühendi sõltuva sõna (kõrvalliikme) laiendamine temast sõltuva ning teda täpsustava laiendiga ei muuda sõnaühendi komponentide grammatilise seose laadi, mis endiselt

³³ Autor kasutab termineid «liht-sõnaühend» ja «laiendatud liht-sõnaühend» analoogiliselt terminitele «(laiendamata) lihtlause» ja «laiendatud lihtlause». Võib-olla oleks otstarbekohasem nimetada laiendatud liht-sõnaühendit lihtsalt «laiendatud sõnaühend». Igatahes on selle termini kasutamine põhjendatud kolmanda- ja neljandajärguliste laienditega sõnaühendite suhtes. Akadeemilise vene keele grammatika autorid (vt. II k., 1. osa, lk. 20) ei tee põhimõttelist vahet laiendatud liht-sõnaühendi ja liit-sõnaühendi vahel, pidades viimast liht-sõnaühendi laiendamise tulemuseks. Kahtlemata aga on keeles olemas kolme- või enamakomponendilisi sõnaühendeid, milles (1) laiendina funktsioneerivad sõnad on üksnes sõltuvuse vahekorras: laiend sõltub põhisõnast, laiendi laiend sõltub laiendist jne., ja milles (2) laiendina funktsioneerivad sõnad on ühise põhisõnaga sõltuvuse vahekorras, aga omavahel koordinatsiooni vahekorras. Näiteid vt. liit-sõnaühendite all. Soovides eristada selliseid sõnaühendeid, autor nimetab esimesi laiendatud liht-sõnaühenditeks, resp. laiendatud sõnaühenditeks, teisi aga liit-sõnaühenditeks.

põhjeneb subordinatsioonil: sõltuv sõna (kõrvalliige) endiselt sõltub semantiliselt ja grammatiliselt põhisõnast (pealiikmest), olles alistatud temale (vrd. *to travel more* ja *to travel much more*, *to move with speed* ja *to move with great speed*, *to read the paper* ja *to read the morning paper*). Sõnaühendi kõrvalliikme laiendamise puhul toimub sõnade ahelseostumine, mille olemasolule O. Jespersen juhtis tähelepanu kui mitmejärgulisel subordinatsioonil põhjenevatele ühenditele.³⁴

Laiendatud liht-sõnaühenditeks võiks meie arvates pidada ka juhtusid, kus sõnaühendi põhisõnaks on sihiline verb, mis oma tähenduse realiseerimiseks paratamatult nõuab mingit nimisõnalist laiendit, kusjuures verb + substantiiv sihitise funktsiooniga koos moodustavad ühendi, mida modifitseerib laiend. Näitena võiks tuua: *to help somebody quickly* lauses *He had not expected her to help him so quickly* (Kaye-Smith), *to speak French well* lauses *He spoke French well* (Galsworthy), *to torment somebody most* lauses *This last thought tormented him most* (Kaye-Smith). Toodud näiteis iseloomustab laiend tegevust koos objektiga, millele tegevus on suunatud.

Liit-sõnaühenditeks võib meie arvates pidada selliseid sõnaühendeid, milles sõnaühendi põhisõnal on olemas kaks temast sõltuvat laiendit, mis omavahel on koordinatsiooni vahekorras, näit.: *to come home late* lauses *Chances are she'll be coming home late* ("Woman"), *to talk much during the packing* lauses *The sisters did not talk much during the packing* (Kaye-Smith), *to help more that way* lauses *She figured she could help more that way* (Carter). Selliseid sõnaühendeid võib vaadelda kui sõnaühendeid, mis on saadud sellise kahe sõnaühendi ühendamise teel, millel on ühine põhisõna: *to come home late* < *to come home* ja *to come late*, *to talk much during the packing* < *to talk much* ja *to talk during the packing*, *to help more that way* < *to help more* ja *to help that way*.

Tegelikus kõneprotsessis kui ka kirjas esinevad lauseis suurearvuliselt laiendatud liht-sõnaühendid ja liit-sõnaühendid. Nende poolest eriti rikkad on verbaalsõnaühendid.

6. Sõnaühendeid võib uurida ka sõnaühendi komponentide vahelise süntaktilise seose laadi seisukohalt.

Sõnaühendi komponentide vaheline seos võib olla ühepoolne või kahepoolne.

Sõnaühendi komponentide ühepoolse seose all mõistame me sõnaühendi laiendi (sõltuva sõna, sõltuvate sõnade või sõltuvate sõnade ühendi) vahetut sõltumist põhisõnast. Ühepoolne seos esineb loomulikult kõigis kahekomponendilistes sõnaühendites, milles sõnaühendi definitsiooni järgi laiend on otseselt seotud oma põhisõnaga subordinatsiooni alusel. Nii esineb ühepoolne seos tüübis **verb + substantiiv** niihästi siis, kui

³⁴ Vt. käesolev artikkel, lk. 142.

see väljendab objektisuhet, näit. *to forget something*, kui ka siis, kui see väljendab adverbiaalsuhet (mispuhul substantiivil on tavaliselt omakorda mingi täiend, millega koos ta moodustab laiendi), näit.: *to walk three miles, to stay a long time, to help that way*. Vrd. *I've forgotten my hat* (Palmer), *He walked three miles* (Palmer) ja *She figured she could help more that way* (Carter). Samasugune ühepoolne seos esineb ka sõnaühendi tüübis **verb + adverb**, kus laiendiks olev adverb modifitseerib põhisõnaks olevat verbi, iseloomustades verbiga tähistatavat tegevust mingi adverbiaalse suhte seisukohalt, näit.: *to sleep here* lauses *You will sleep here?* (Bennett) jne. Kuid sõnaühendi komponentide ühepoolset seost leiame ka nendes kolmekomponentilistes sõnaühendites, mis koosnevad täistähenduslikest sõnadest. Nende erinevus kahekomponentilistest sõnaühenditest seisneb selles, et nad sisaldavad ühe sõltuva komponendi asemel kaks sõltuvat komponenti, mis kumbki on vahetult subordineeritud põhisõnale. Siia kuulub sõnaühendi tüüp **verb + substantiiv (või selle ekv.) + substantiiv (või selle ekv.)**, näit.: *to ask sb sth* lauses *I'll ask you one or two questions* (Bennett), *to offer sb sth* lauses *She offered him the coin* (Bennett).

Seos sõnaühendi komponentide vahel on kahepoolne sel juhul, kui sõnaühend koosneb kolmest komponendist, millest üks komponent ühendab sõnaühendi esimest täistähenduslikku komponenti sõnaühendi teise täistähendusliku komponendiga, sidudes neid subordinatsiooni alusel kui põhisõna ja sõltuvat sõna ühtseks minimaalseks grammatiliseks ja mõisteliseks tervikuks lauses. Sellise siduva komponendina ehk sidevahendina sõnaühendi koosseisus funktsioneerib prepositsioon. Dots. V. N. Žigadlo³⁵ kirjutab prepositsiooni kohta, et väljendades suhteid süntaktilise rühma (s. t. sõnaühendi, L. K.) kahe liikme vahel, on prepositsioon mõlemaga seotud. Samas mõttes kirjutab prof. V. N. Jartseva³⁶, et prepositsiooni suhe on alati kahepoolne, sest abisõnana ta seob omavahel kaht lauseliiget. Seda asjaolu arvestades võib prepositsiooni ka defineerida kui sõnaliiki, mis näitab põhisõna suhet sõltuva sõnaga. Soovides näiteks ühendada verbi *live* substantiiviga *country* tuleb meil nende sidumiseks kasutada prepositsiooni *in*, mille tulemusel saame sõnaühendi *to live in the country*, mis tegelikult esineb lauses *He wants to live in the country* (Palmer). Kahepoolne seos prepositsiooni abil moodustatud sõnaühendi komponentide vahel paistab eredalt silma, kui sellist sõnaühendit kõrvutada verbist ja adverbist koosneva kahekomponentilise sõnaühendiga, vrd. sõnaühendeid *to stand by* 'juures

³⁵ В. Н. Жигadlo, Роль предлога в синтаксических конструкциях современного английского языка. «Ин. яз. в шк.», 1949, № 1, lk. 25.

³⁶ В. Н. Ярцева, Пути развития словосочетания, Ученые записки ЛГУ, № 156, Ленинград, 1952, lk. 35—36. Prepositsiooni kahepoolset süntaktilist seost saksa keeles märgib prof. V. G. Admoni oma uuringus «Введение в синтаксис современного немецкого языка», lk. 89.

seisma' ja *to sit by the fire* 'tule juures v ääres istuma' lausetes *I sat by the fire and ate black bread and turnips, and coffee; while he stood by, watching me and muttering* (Galsworthy, Villa Ruben). Sõnaühendis *sat by the fire* seob prepositsioon *by* verbi *sat* substantiiviga *fire*, aidates substantiivil iseloomustada verbiga *sat* tähistatavat tegevust ruumisuhte seisukohalt; sõnaühendis *stood by* iseloomustab ruumiadverb *by* verbiga tähistatavat tegevust ruumisuhte seisukohalt üksinda, iseseisvalt.

Oma esijoones siduva (s. o. grammatilise) funktsiooni tõttu ei oma prepositsioon nomineerivat ehk nimetavat funktsiooni, s. t. ei maini midagi, vaid tähistab üksnes suhet sõnaühendi liikmete vahel; seepärast ei ole ta täistähenduslik sõna ega saa ka olla sõnaühendi liikmeks, kuigi ta on vaadeldavat tüüpi sõnaühendi oluliseks ja hädavajalikuks struktuuriliseks komponendiks ehk koostisosaks. Prepositsioon asetseb reeglipäraselt kahe täistähendusliku komponendi vahel.

Seoses inglise keele analüütilise struktuuri üha suureneva väljakujunemisega on prepositsioon tunginud sügavale inglise keele koestikku ja moodustab kõigis sõnaühendi liikides (vt. lk. 148—153) mitte ainult struktuuriliselt, vaid ka sõnaühendi komponentide vahelise seose laadilt oma eri tüübi, mida akadeemilises vene keele grammatikas nimetatakse prepositsionaalseks sõnaühendiks (предложное словосочетание) ehk prepositsiooniga sõnaühendiks. Vastavalt sõnaliigile, millesse kuulub sõnaühendi põhisõna, on olemas prepositsioonidega moodustatud verbaalseid, substantiivseid, pronominaalseid, adjektiivseid ja adverbiaalseid sõnaühendeid.

Seoses prepositsiooni kahepoolse seosega sõnaühendi koosseisus kerkib küsimus sellest, missugune on prepositsiooni seose aste sõnaühendi põhisõnaga ja sõltuva sõnaga. See toob meid viimase üldise iseloomuga küsimuse juurde.

7. Sõnaühendeid võib uurida ka sõnaühendi komponentide vahelise seose astme seisukohalt.

Sõnaühendite komponentide vaheline seos ei ole kõigis sõnaühendites kaugeltki ühtlane; vastupidi, sõnaühendi liikmete vahel võib täheldada mitmesugust seose astet, mitmejärgulist astendust seose astmes. Küsimus on ulatuslik, sest seda tuleks uurida kahe-, kolme- ja enamakomponendilistes sõnaühendites. Küsimus on ka komplitseeritud, eriti verbaalsõnaühendite osas, sest keeleteadlaste poolt on aja jooksul avaldatud väga mitmesuguseid ja sageli diametraalselt üksteisele vastukäivaid seisukohti. Meie materjali analüüs näitab, et üldistavalt võiks rääkida vabast, poolvabast ja seotud ehk püsivast seosest sõnaühendi liikmete vahel. Et aga meie artikli raamid on piiratud, siis saame siinkohal ära märkida vaid küsimuse ja tulemuse, kuid käsitluse enda oleme sunnitud jätma edaspidise eri artikli tarvis.

* * *

Ülaltoodud käsitluse alusel võib sõnaühendite kohta inglise keeles teha järgmisi üldistavaid järeldusi.

1. Sõnaühend inglise keeles on ühest küljest sõna ja fraasi, teisest küljest lause vahepealne struktuuriline ühik, mis eksisteerib keeles lause baasil ega sisalda predikatsiooni. Sõnaühend on minimaalne leksikaalne ja grammatiline struktuuriline ühik lause koosseisus, mis väljendab ühtset, kuid liigendatud mõistet.

2. Sõnaühend võib vormilt muutuda ja omab sõltuvalt põhisõna ja sõltuva sõna laadist (sõnaliigist) tervet vormide süsteemi. See vormide süsteem on seda rikkalikum, mida enam muuteid on sõnaühendi liikmetel.

3. Sõnaühendi koosseisus võib olla täis- kui ka mitte-täis-tähenduslikke sõnu. Sõnaühendi struktuurilisteks komponentideks võivad olla kõik täis-tähenduslikud sõnad ja mitte-täis-tähenduslikest sõnadest prepositsioon. Abiverb, artikkel kui ka infinitiivi ees asetsev partikkel *to* võivad kuuluda küll sõnaühendi koosseisu, kuid ei funktsioneerid sõnaühendi struktuuriliste komponentidena.

4. Sõnaühendil on oma organiseeriv leksikaalne ja grammatiline tsenter, mille ümber koonduvad teised sõnaühendi liikmed subordinatsiooni alusel, asetsedes kas põhiliselt selle järel või harvem selle ees.

5. Sõnaühendeid võib (nende liigitamise võimalust silmas pidades) uurida seitsmest vaatekohast ja nimelt semantilisest, morfoloogilisest, süntaktilise funktsiooni, grammatilise (süntaktilise) suhte, struktuuri, sõnaühendi komponentide vahelise seose ja nende seose astme aspektist.

6. Semantiline, morfoloogiline, süntaktilise funktsiooni ja grammatilise suhte aspekt võivad olla kriteeriumideks, mille alusel saab sõnaühendeid tüpoloogiliselt klassifitseerida. Morfoloogilist aspekti täiendatult semantilise aspektiga võiks nimetada semantilis-morfoloogiliseks kriteeriumiks. Seda kriteeriumi sõnaühendite liigitamise aluseks võttes saavutame väga ratsionaalse, detailse ja süstemaatilise sõnaühendite tüpoloogilise klassifikatsiooni. See kriteerium võimaldab meil sõnaühendeid jagada liikidesse ja tüüpidesse ühtlase liigitusprintsipi alusel.

Et sõnaühendi üks ja seesama morfoloogiline tüüp võib väljendada erinevaid süntaktilisi suhteid, sõnaühendi liikmed (peale verbi) aga võivad täita lause koosseisus erinevaid süntaktilisi funktsioone, võib osutada tarvilikuks morfoloogilis-semantilist kriteeriumi täiendada süntaktilise funktsiooni või süntaktilise suhte kriteeriumiga. Süntaktiline kriteerium võimaldab meil jagada paljusid sõnaühendite morfoloogilisi tüüpe edasi alatüüpideks kui ka kõrvutavalt uurida ühte ja sama grammatilist suhet väljendavaid eritüübilisi sõnaühendeid. Semantiline kriteerium, süntaktilise funktsiooni ja grammatilise suhte kriteerium eraldi võetuna ei võimalda küllaldaselt detailset tüpoloogilist klassifikatsiooni, kuid täiendavate kriteeriumidena võivad nad tuua palju kasu.

7 Struktuuri seisukohalt on võimalik sõnaühendeid jagada liht-sõnaühendeiks, laiendatud liht-sõnaühendeiks või lihtsalt laiendatud sõnaühendeiks ja liit-sõnaühendeiks.

8. Sõnaühendi komponentide vahelist seost on võimalik vaadelda nii laadi kui astme seisukohalt.

Sõnaühendi komponentide vahelise seose laad võib olla ühe- või kahepoolne ja vastavalt võib sõnaühendeid jagada ühepoolse või kahepoolse komponentidevahelise seosega sõnaühenditeks. Ühepoolse seosega sõnaühendid sisaldavad struktuurielementidena kaht või enam täistähenduslikku sõna, mis on omavahel seotud subordinatsiooni alusel kui sõnaühendi pea- ja kõrvalliige. Kahepoolse seosega sõnaühendid sisaldavad peale täistähenduslike sõnade struktuurielemendina veel mitte-täistähenduslikku abi-sõna — prepositsiooni, mis funktsioneerib sidevahendina. Prepositsiooni tuleb sõnaliigina nii semantiliselt kui ka süntaktiliselt uurida sõnaühendi koosseisus sõltuvuses sõnaühendi pea- ja kõrvalliikmest.

9. Komponentidevahelise seose astme seisukohalt võib sõnaühendeid jagada vabadeks, poolvabadeks ja seotuteks.

10. Sõnaühendite uurimine semantilis-morfoloogiliselt seisukohalt võimaldab täiendada senist traditsioonilist, lauseliikmete analüüsi seisukohalt toimuvat lause uurimise menetlust semantilis-morfoloogilise menetlusega ja vaadelda sõnaühendi komponente nende vastastikusel semantilises ja grammatilises seoses ja sõltuvuses, võimaldab seega mitmekülgsemalt tundma õppida ingliskeelse lause struktuuri.

LÜHENDITE NIMESTIK KASUTATUD TEKSTIDE KOHTA

1. Bennett — Arnold Bennett, The Grand Babylon Hotel, Penguin Books No 176, London 1938.
2. BASH St — Best American Short Stories of 1942, ed. by M. Foley, Houghton Mifflin Co, Boston 1942.
3. "Bulletin" — "The Bulletin and Scots Pictorial", Nov. 26th, Dec. 10th, 1938.
4. Carter — Dyson Carter, Tomorrow Is With Us, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1953.
5. "Daily Worker" — "The Daily Worker" London, Aug. 28th, 1956. Jan. 4th, 1957.
6. Dickens — Charles Dickens, The Adventures of Oliver Twist, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1953.
7. Doyle — A. Conan Doyle, The Hound of the Baskervilles, Penguin Books No 111, London 1937.
8. Eliot — George Eliot, Adam Bede, Will. Blackwoods Sons. Edinburgh and London s. a.
9. Galsworthy — John Galsworthy, The Silver Spoon, Tauchnitz Edition, Leipzig s. a.
10. Greenwood, MB — Robert Greenwood, Mr. Bunting, Reprint of 1940 Edition, Dent & Sons, London 1942.
11. Greenwood, MBW — Robert Greenwood, Mr. Bunting at War, Dent & Sons, London 1941.
12. Ind. Eng. Chemistry — "Industrial and Engineering Chemistry", June 1955, Washington, D. C.

13. Kaye-Smith — Sheila Kaye-Smith, *The End of the House of Alard*, Tauchnitz Edition, Leipzig s. a.
14. Lindsay — Jack Lindsay, *Betrayed Spring*, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1955.
15. MOAP — *Modern One Act Plays*, ed. by Ph. Wayne, Longmans, Green & Co, London 1938.
16. Palmer — Harold E. Palmer, *A Grammar of English Words*, Longmans, Green & Co, London 1938.
17. Stone — Irving Stone, *Sailor on Horseback*, Houghton Mifflin Co, Boston 1942.
18. "Woman" — "The Woman" (journal), London, Aug. 6th, 1955.
19. "Woman's Own" — "The Woman's Own" (journal), London, Apr. 12th, 1956.

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Л. Кивимяги

Кафедра иностранных языков

Резюме

В первой части статьи кратко рассматривается понятие словосочетания в советской и зарубежной лингвистической литературе, анализируются критерии определения словосочетания и дается определение словосочетания как минимального смыслового и грамматического структурного единства в составе предложения, выражающего единое, но расчлененное понятие. Далее рассматривается структура английского словосочетания, базирующегося на субординации составляющих его компонентов, выделяется его смысловой и грамматический центр, устанавливаются структурные и неструктурные компоненты словосочетания, указывается на способность английского словосочетания к формоизменению.

Во второй части статьи автор рассматривает различные аспекты, с позиций которых можно изучать словосочетания современного английского языка, выдвигая следующее: 1. семантический аспект (т. е. семантика компонентов словосочетания); 2. морфологический аспект (т. е. состав компонентов словосочетания по частям речи); 3. синтаксический аспект (т. е. синтаксические функции компонентов словосочетания); 4. грамматическое отношение, выражаемое словосочетанием в целом; 5. структура словосочетания; 6. характер синтаксической связи между компонентами словосочетания; 7. степень спаянности компонентов словосочетания.

Все вышеуказанные аспекты могут одновременно служить критериями для классификации словосочетаний.

Первые четыре аспекта могут служить критериями типологической классификации словосочетаний. Особого выделения заслуживает второй критерий, дополненный первым, которые вместе можно назвать семантико-морфологическим критерием. Применение этого же критерия к словосочетаниям делает возможным провести очень целесообразную, детальную и систематизированную классификацию словосочетаний на различные виды и типы. Чет-

вертый аспект делает возможным различать между словосочетаниями, выражающими различные синтаксические отношения (а именно объектные, адвербиальные и атрибутивные отношения), а также делить словосочетания одного и того же морфологического типа на различные подтипы. Применение первого, третьего и четвертого аспектов отдельно в качестве критерия классификации словосочетаний не дает желаемого эффекта, достаточно детальной типологической классификации, однако применение их в качестве дополнительных критериев является полезным.

С точки зрения структуры словосочетания можно рассматривать как простые, распространенные и сложные. Различие между распространенными и сложными словосочетаниями автор видит в том, что в распространенных словосочетаниях зависимые компоненты подчинены главному слову или главному члену словосочетания на основе субординации, но в сложных словосочетаниях зависимые компоненты с одной стороны подчинены главному слову на основе субординации, а с другой стороны соотнесены друг с другом на основе координации, имея общее слово, которому они подчиняются.

Характер синтаксической связи компонентов словосочетания, основывающегося на субординации, может быть односторонним или двусторонним. Односторонняя связь обнаруживается между господствующими и зависимыми словами: в словосочетаниях, состоящих только из полнозначных компонентов, двусторонняя связь между компонентами наблюдается в словосочетаниях, состоящих из двух полнозначных слов и одного служебного слова — предлога — в качестве связывающего структурного компонента. На основе характера синтаксической связи компонентов словосочетания можно делить на словосочетания с односторонней и словосочетания с двусторонней субординацией.

С точки зрения степени спаянности компонентов, словосочетания традиционно делятся на свободные и связанные. Но анализ фактического материала показывает, что это деление не объясняет всех морфологических типов словосочетаний. Так, в предложных словосочетаниях кроме свободного и фразеологически связанного характера спаянности компонентов можно наблюдать еще целую градацию степеней спаянности, находящихся между вышеуказанными двумя полюсами. Поэтому автор выделяет третий, промежуточный, т. наз. полусвободный вид словосочетаний, который можно найти лишь в словосочетаниях, состоящих не менее, чем из трех компонентов.

ON THE STUDY OF WORD COMBINATIONS IN PRESENT-DAY ENGLISH

L. Kivimägi

Summary

In the first part of the article the author discusses the concept, criteria, and definition of a word-combination in present-day English, which he defines as a minimum lexical and grammatical structural unit within a sentence, denoting a single idea expressed by two or more words, and lacking predication. He distinguishes a word-combination from a word and a combination of words or phrase, on the one hand, and from a minimum sentence, on the other hand. Further he discusses the structure of a word-combination, which has a semantical and grammatical centre, to which the other members of the word-combination are subordinated. As structural components of a word-combination can function all the parts of speech of independent meaning, from among the auxiliary parts of speech only the preposition. The auxiliary verb, the article, and the infinitive particle *to* can take part in a word-combination, but do not influence its structure, hence they cannot be regarded as structural components of a word-combination. The author also points out the capability of a word-combination to have a whole set of forms.

In the second part of the article the author points out seven different aspects from which one can study word-combinations in present-day English and which at the same time can serve as criteria for the classification of word-combinations. They are the following: (1) The semantic aspect (i. e. the lexical meaning of the individual component parts of a word-combination); (2) the morphological aspect (i. e. the composition of a word-combination with regard to parts of speech); (3) the syntactical aspect (i. e. the syntactical function of the members of a word-combination); (4) the grammatical relation expressed by the particular word-combination as a whole; (5) the structure of a word-combination; (6) the character of the syntactical relation between the components of a word-combination; (7) the degree of cohesion between the different components of a word-combination.

The first four aspects may serve as criteria for the classification of word-combinations into types. Special value must be attached to the second aspect supplemented by the first, which taken together might be called the *semantico-morphological criterion*. The application of this criterion to word-combinations enables us to carry out a very rational, detailed and systematic classification of word-combinations into kinds and types. The fourth aspect enables us to distinguish between word-combinations expressing different syntactical relations (namely object, adverbial and attributive relations), and further to divide word-combinations of one and the same morphological type into different sub-types. When applied separately, the first, the third and the fourth criterion would not allow of a detailed enough typological classification of word-combinations, but as supplementary criteria they are of great value.

The structural aspect enables us to distinguish between simple, extended, and compound word-combinations. The author sees the difference between extended and compound word-combinations in the fact that in extended word-combinations the dependent components are subordinated to the principal word or the independent member of the word-combination, in compound word-combinations the dependent components are likewise subordinated to the principal word or the independent member of the word-combination, but co-ordinated among themselves.

The character of the syntactical relation between the components of a word-combination may be one-sided or two-sided (the latter in word-combinations with prepositions as linking structural components), but it is always based on the subordination of the dependent component or components to the principal word or the independent member of a word-combination. Taking into account the character of the syntactical relation between the components, word-combinations can be classified into those with a one-sided and those with a two-sided syntactical relation of components.

According to the degree of cohesion we may distinguish between free, semi-free, and stable or bound word-combinations.